

Mr Vaso Jegdić

MODEL RAZVOJA EKOTURIZMA U VOJVODINI

Rezime: *Resursna osnova ekoturizma Vojvodine bogata je i specifična. Zasniva se na očuvanim oblastima prirode, sa raznovrsnim i zanimljivim geografskim pojavama i sa visokim stepenom biološke raznovrsnosti. Ambijent je upotpunjen ruralnim područjima, koja karakterišu autohtona agrarna proizvodnja i živopisna sela sa tradicionalnom arhitekturom i kulturnim nasleđem različitih naroda.*

Model razvoja ekoturizma treba da dovede u ravnotežu sve komponente turističkog proizvoda (atraktivni resursi, infrastruktura, oprema, organizacija, aktivnosti i doživljaji). U središtu razvoja treba da se nađe profitabilni ekoturistički proizvod Vojvodine, čiji je integralni deo maksimalno očuvana životna sredina i kulturne osobenosti lokalne zajednice, uz stalno poboljšanje kvaliteta doživljaja posetilaca.

Ključne reči: *model ekoturizma, očuvanje životne sredine, ruralno područje, lokalna zajednica, ekoturistički proizvod.*

THE DEVELOPMENT MODEL OF ECOTOURISM IN VOJVODINA

Abstract: *The resource basis of ecotourism in Vojvodina is rich and specific. It stands on preserved natural areas with various and interesting geographic phenomena and high level of biological diversity. The environment is enriched with rural areas known for the authentic agrarian production and colorful villages with traditional architecture and cultural heritage of different communities.*

A development model of ecotourism has to put in balance all the components of the tourism product (attractive resources, infrastructure, facilities, organisation, activities and experiences). The profitable ecotourism product of Vojvodina needs to be in the focus of development, along with maximal preservation of the environment and cultural distinctions of local communities, permanently enhancing the quality of visitors' experience.

Key words: : ecotourism model, environmental protection, rural area, local community, ecotourism product.

JEL Classification: Q19, R58, L83

1. Uvod

Aktuelni trendovi u evropskom turizmu idu na ruku razvoju ekoturizma u Vojvodini jer naglašavaju očuvanu prirodnu sredinu i održivi razvoj, ali i dugoročno pozitivan trend tražnje za specifičnim doživljajima i iskustvima autohtonih ekoruralnih područja, odnosno tražnju za proizvodima specijalnih interesa. Sa druge strane, evropska politika ruralnog razvoja (Leader + program) pruža dobru osnovu za integralni razvoj ekološki očuvanih i ruralnih područja Vojvodine. Razvoj ekoturizma u Vojvodini treba da objedinjuje najatraktivnije turističke programe više zaštićenih oblasti i da ih kombinuje sa specifičnim ruralnim doživljajima i proizvodima posebnih interesa.

Odsustvo strategije razvoja ekoturizma u Srbiji i adekvatne ekološke i socijalne politike, zahteva oprez i postupno uključivanje ekoturizma u programe zaštite, sa naglaskom na njegovu ekološku održivost. Model razvoja ekoturizma predstavlja prvi i najvažniji korak u definisanju strategije ekoturizma. Predlažemo da integralni pristup održivom upravljanju prirodnim dobrima Vojvodine i razvoju ekoturizma pođe od sledećih pretpostavki:

- obaveze da se na najbolji mogući način izbalansiraju potrebe zaštite prirode i potrebe lokalne zajednice sa objektivnim mogućnostima privrednog korišćenja, kako bi se sprečili nesporazumi i antagonizmi između njih;
- rešenja inicijalnog modela finansiranja aktivnosti zaštite, uspostavljanjem ekonomskih instrumenata, odnosno finansijskih mehanizama ulaganja u zaštitu prirode i stvaranjem uslova za korišćenje zaštićenih oblasti od strane posetilaca;
- uspostavljanja međusektorskih partnerstava u svrhu razvoja ključnih resursa putem harmonizacije interesa javnih, poslovnih i nevladinih interesnih grupa na destinaciji;

- razvoja prostornih, poslovnih i regulacionih planova u saradnji sa međunarodnim stručnim udruženjima, razvojnim agencijama i drugim relevantnim stejkholderima.

U cilju ostvarenja ovih zadataka, predlažemo da se uspostavi veoma široka komunikacija upravljača zaštićenih područja sa svim stejkholderima kroz različite nivoe i oblike aktivnosti. S obzirom na globalni značaj ekoturizma i održivog razvoja, smatramo da efikasan razvoj ekoturizma u Vojvodini, odnosno pojedinih njegovih proizvoda, nije moguć bez celovitog nacionalnog projekta i u tu svrhu stvaranja nacionalnog tela - udruženje za ekoturizam. Promovisanje ideja i planova razvoja ekoturizma, kao i obuka ljudi, neizbežna su potreba i permanentan zadatak onih koji kreiraju i sprovode razvoj ekoturizma. Potrebno je u što skorije vreme ustanoviti i započeti sprovođenje smernica za uspešnu ekosertifikaciju koja bi se odnosila na smeštajne objekte, proizvode, organizatore putovanja i druge činioce.

2. Teorijske osnove

Pojava ekoturizma u svetu 80-ih godina prošlog veka označila je drugačije ponašanje učesnika, potrebu za humanijim pristupom, duhovno obogaćenje ličnosti i svrsishodniji odnos prema prirodnim i antropogenim turističkim vrednostima. Kako navodi Wiever (2006, s. 192), termin ekoturizam eksplicitno je formulisao 1983. godine meksički konsultant Hector Ceballos-Lascurain i uveo dva od tri ključna kriterijuma ekoturizma: prirodne atrakcije i obrazovnu motivaciju. U atrakcije on ubraja i kulturne, kao sekundarne ekoturističke atrakcije, tako da on ne ograničava ekoturizam samo na prirodne oblasti. Treći kriterijum, ekološka i socijalna održivost, naknadno je uveden od strane Epler-Wood (1991, s. 200) - Osnivač Međunarodnog društva za ekoturizam (TIES), koja definiše ekoturizam kao "odgovorna putovanja u prirodna područja koja čuvaju okolinu i unapređuju dobrobit lokalnog stanovništva".

Za ovo istraživanje prikladna je i definicija koju je 1999. godine dala Honey (2008, drugo izdanje, ss. 33-34): "Ekoturizam je putovanje u osetljive, iskonske i obično zaštićene oblasti, koje nastoji da bude sa niskim uticajem i (obično) malog obima. To pomaže obrazovanju posetilaca, obezbeđuje sredstva za zaštitu, direktno koristi ekonomskom razvoju i političkom osnaženju lokalnih zajednica i podstiče poštovanje različitih kultura i ljudskih prava".

Ekoturizam ima potencijal da stvara pozitivne ekološke i socijalne uticaje, pod uslovom da reši suštinska pitanja svoga egzistiranja, a to su obezbeđenje socijalne uključenosti, partnerstvo učesnika u ekoturističkom procesu i kontrola uticaja (Epler-Wood, 2002, s. 5). Ekoturizam je izjednačen od

strane velikog broja ljudi sa održivim turizmom. Danas postoji opšta saglasnost oko toga da ekoturizam predstavlja najbolji način za pomoć lokalnom stanovništvu i zaštićenim oblastima. To je idealna komponenta strategije održivog razvoja, gde prirodni resursi mogu biti iskorišćeni kao turističke atrakcije, bez nanošenja štete turističkim područjima. Kako ističu Drumm i Moore (2005, s. 15), za konačan uspeh neke ekoturističke inicijative, ključni su sledeći elementi:

- nizak uticaj na prirodne resurse u zaštićenim oblastima,
- uključivanje interesnih partnera (stejkholdera): pojedinci, zajednice, ekoturisti, turistički preduzetnici i vladine institucije, u fazi planiranja, razvoja, implementacije i kontrole,
- poštovanje lokalne kulture i tradicije,
- generisanje održivog i pravičnog prihoda za lokalne zajednice i druge stejkholdere,
- generisanje prihoda za očuvanje zaštićenih područja i
- obrazovanje svih stejkholdera o njihovoj ulozi u zaštiti.

Razlike u pristupu ka tri ključna kriterijuma: odnos prema atrakcijama, obrazovna motivacija i ekološka i socijalna održivost, vode prema formiranju dva različita idealna tipa ekoturizma. Prvi se može okarakterisati kao sveobuhvatan model koji zahteva holistički način pristupa prirodnim atrakcijama. On u pravom smislu teži idealnom tipu održivog turizma. Minimalistički model, suprotno od ovoga, nalazi se na graničnoj liniji održivosti i predstavlja površan pristup proizvodu, usmeren na površnu održivost. Podela na sveobuhvatni i minimalistički pristup je novija pojava u literaturi, dok je razlika između "tvrde" i "meke" dimenzije sektora već dugo uspostavljena kao teorijska, ali i kao empirijska konstrukcija.

Weaver (2006, s. 194) naglašava da su tipologije sveobuhvatni/minimalistički i tvrdi/meke ekoturizam površno slične, ali se suštinski razlikuju. Prva je zasnovana najčešće na opštem sektoru posledica i filozofija: holistički ili jednostavan pristup, unapređenje ili status kvo održivosti, globalni ili lokalni prostorni domet itd., dok je druga tipologija zasnovana više na tržištu i karakteristikama doživljaja.

Turistička destinacija je osnovna celina u kojoj su zasnovane sve složene dimenzije turizma. Ekodestinacije su najčešće zaštićena prirodna dobra ili predeli sa očuvanim prirodnim karakteristikama i bogatom bioraznorsnošću, ali mogu obuhvatati i relativno izmenjene ruralne, pa čak i neke urbane sredine. Turistička destinacija se pojednostavljeno može posmatrati i kao turistički proizvod koji na određenim tržištima konkuriše drugim proizvodima (Keller, 2000, ss. 29-34). Uspeh destinacije sve više je određen stepenom uravnoteženja ekonomskih, socijalnih, ekoloških, kulturnih i političkih faktora. Danas je ekološko okruženje ključni činilac vrednosti svake turističke destinacije. Zaštita,

rezervacija i racionalno korišćenje prostora, kao i njegovo unapređenje, najznačajnija je podloga održive turističke politike u razvoju turističke destinacije.

3. Model strukturisanja destinacije

Suštinu svake turističke destinacije čine sledeće tri grupe elemenata:

- atrakcije i atributi koji privlače posetioce,
- usluge smeštaja i ishrane za goste i
- aktivnosti koje upražnjavaju gosti, odnosno pogodnosti za upražnjavanje tih aktivnosti.

Idealna je kombinacija postizanje fizičkog i ekonomskog balansa između ovih elemenata koji učestvuju u formiranju integralnog turističkog proizvoda. U inicijalnom strukturisanju svake destinacije i njenom održavanju na tržištu, uvek se postavlja pitanje: na koji se način mogu povezati i/ili usklađivati sadržaji i funkcije imajući u vidu zahteve posetilaca, kao i mogućnosti koje pruža konkretna destinacija sa stanovišta njene održivosti? Kada su u pitanju zaštićene i druge oblasti prirode, kao ekodestinacije, primarna je njihova ekološka održivost. Treba imati na umu da je najveća pretnja od turizma u zaštićenim područjima ona koja nastaje od prekomerne i neprilagodene izgradnje smeštajnih kapaciteta, sportsko-rekreativnih i zabavnih sadržaja, te saobraćajne infrastrukture.

Većina zaštićenih oblasti Vojvodine je relativno malih dimenzija, sa osetljivim ekosistemima pretežno vodenih staništa, koje teško mogu da podnesu sve sadržaje potrebne jednoj turističkoj destinaciji. Kao dokaz za ovu tezu može poslužiti Park prirode "Palić", koji se, kompleksnom turističkom izgradnjom, razvija kao kupališni, sportsko-rekreativni i wellness centar, ali sa malo ekoturističkih programa i sa diskutabilnom ekološkom održivosti.

Zalažemo se za model ograničene izgradnje turističke infrastrukture u zaštićenim oblastima i korišćenje smeštajnih i drugih kapaciteta koji već postoje u okolini zaštićenih područja (salaši, etno-kuće, smeštaj u seoskim domaćinstvima, lovačke kuće, pansioni, "vikendice", farme, ribarske kolibe, plovila i sl., kao i objekti za rekreativne, sportske i kulturno-zabavne aktivnosti), uz plansku dogradnju nedostajućih kapaciteta. Zbog opasnosti da projekti ekoturizma unište ekološke vrednosti, pre svega osetljive ekosisteme, smatramo da od tri grupe elemenata turističkog sistema, zaštićene oblasti Vojvodine, uz primarne atrakcije, treba da obezbede samo funkcionalni minimum elemenata sekundarne ponude neophodne za pristup, kretanje, razgledanje, boravak i upražnjavanje obrazovnih i rekreativnih aktivnosti u slobodnoj prirodi. Izgradnja objekata u ekodestinacijama mora biti kontrolisana, ekološki licencirana i

svedena na najneophodniju meru. Objekte smeštaja (ekokonačišta) treba graditi samo izuzetno, malih kapaciteta, a u pogledu stila, konfora i funkcija, moraju biti tradicionalni, prirodni i autentični.

Polazeći od koncepta ekoturizma, kao oblika turizma koji se odvija u malim grupama, sa poslovima malog obima, ne može se računati na masovnost usluga i "ekonomiju obima". Ekonomska održivost treba da se obezbeđuje višim nivoom cena i ukupne potrošnje po jednom korisniku, što je kod nas nerealno očekivati u skorijoj budućnosti. Nepostojanje ekskluzivnosti onemogućuje ostvarivanje visoke "prirodne rente" kroz ulaznice, naknade za korišćenje pogodnosti i sl. Opšti tržišni uslovi i položaj u Jugoistočnoj Evropi, relativno nerazvijena infrastruktura i ukupna turistička ponuda Vojvodine i Srbije, nizak opšti nivo promocije turizma i sl., ne pružaju mogućnosti za tržišnu valorizaciju ekoturističkih proizvoda po cenama koje bi garantovale njihovu ekonomsku održivost, uključujući i pokriće društvenih troškova održivosti. To znači da planiranje i razvoj turističke infrastrukture i njeno kasnije korišćenje, mora biti usmeravano prema modelu polivalentnog korišćenja kapaciteta. Samo u izuzetnim slučajevima ekoturizam može da funkcioniše u čistoj formi, a u većini slučajeva treba da se prožima sa komplementarnim oblicima, kao što je seoski, etno, turizam specijalnih interesa i različiti oblici hibridnog turizma, na pr. ACE - avantura, kultura i ekoturizam. Korišćenje infrastrukture drugih oblika turizma uz postupno razvijanje sopstvenih kapaciteta i proizvoda, omogućilo bi ekonomsku održivost ekoturističkih programa u početnoj fazi razvoja.

Usitnjenost i disperznost zaštićenih područja na prostoru Vojvodine otežava formiranje samostalnih ekodestinationsa sa uslovima za održivi razvoj ekoturizma. Stoga se model razvoja mora zasnivati na stvaranju širih regionalnih destinationsa koje bi obuhvatale jedno ili više zaštićenih područja i uključivale okolna ruralna, pa čak i neka urbana područja, sa naglaskom na obrazovne, rekreativne, kulturne i druge sadržaje kompatibilne sa formiranjem destinationskog lanca vrednosti, odnosno turističkog proizvoda. Turistička destinationsa "Gornje Podunavlje", na primer, prostire na površini od 152.800 ha, dok rezervat obuhvata 19.648 ha, što čini nepunih 13% ukupne površine destinationse. U takvim celinama, zaštićena prirodna dobra predstavljala bi skup atrakcija, a osnovne aktivnosti treba da budu njihovo posmatranje i razgledanje (posmatranje ptica-birdwatching i divljači-fotosafari, uživanje u neobičnim prizorima i lepotama, različita istraživanja i proučavanja).

Drugi sadržaji za upražnjavanje različitih aktivnosti u korišćenju slobodnog vremena, zasnovani na savlađivanju raznih veština i posebnim interesovanjima: pešačenje, vožnja bicikla, vožnja čamcem ili brodićem, vožnja džipom, vozićem, fijakerom, vazдушnim balonom, paraglajderom i sl., jahanje konja, veslanje, takmičenje u orijentaciji, preživljavanje u prirodi, sportske aktivnosti, letnji eko-kampovi, istraživačke ekspedicije i sl., mogu imati osnovu u prirodnim resursima zaštićene oblasti, ali još češće treba da se odvijaju u

ruralnom okruženju, naročito ako je za njihovo sprovođenje neophodna izgradnja obimnije infrastrukture ili uzurpacija veće površine zemljišta. Objekti za smeštaj i kupovinu, osim u simboličnom obimu, treba da budu locirani izvan zaštićenog prirodnog dobra.

Rezervat "Gornje Podunavlje" predstavlja deo prekogranične poplavne doline Srednjeg Podunavlja, koja se proteže na granici Hrvatske, Mađarske i Srbije i koja obuhvata još dva zaštićena područja: Park prirode "Kopački rit" u Hrvatskoj i Nacionalni park "Dunav-Drava" u Mađarskoj. Jačanjem prekogranične saradnje, moguće je formirati jedinstvenu turističku destinaciju. Naročito dobru saradnju moguće je ostvariti u oblasti marketinga, formiranjem efikasne marketing alijanse, koja bi angažovala ključne stejkholdere iz sva tri područja.

Drugi primer mogla bi da bude regionalna destinacija "Potisje" koja bi obuhvatala dolinu reke Tise, kao ekološki koridor koji povezuje veći broj ekološki osetljivih oblasti i zaštićena područja - specijalne rezervate prirode, parkove prirode, kao i niz područja koja se pripremaju za stavljanje pod zaštitu. I ova destinacija bi uključivala ruralne i neke sadržaje urbanih centara. Destinacija "Potisje" se takođe može razvijati kao deo šire prekogranične regije, dolina reke Tise, koja se proteže na županije "Čongrad" i "Bekeš" u Mađarskoj.

Turističke destinacije u Vojvodini tek treba da se uobliče, a za očekivati je da će ekološki faktori, zajedno sa ruralnim i kulturnim, ostvarivati značajan uticaj na njihovo formiranje. Prema koncentraciji ovih elemenata, mogu se izdvojiti još i sledeće potencijalne destinacije: "Srednje Podunavlje" sa Fruškom gorom, "Posavina", "Severna Bačka" i "Južni Banat". Destinacija "Južni Banat" ima takođe prekogranični kontekst u Rumuniji - Nacionalni park "Klisura Nere - Beušnica" i Park prirode "Đerdap", a povezana je i sa Nacionalnim parkom "Đerdap" na desnoj obali Dunava u Srbiji. U daljem razvoju, logično je povezivanje Gornjeg, Srednjeg i Donjeg Podunavlja i uobličavanje jedne šire destinacije "Podunavlje".

Vojvodinu, dakle, karakteriše ekološka mreža manjih staništa (centralna jezgra), te je sa stanovišta očuvanja biološke raznovrsnosti neophodno njihovo povezivanje prirodnim koridorima koji uključuju još i prelazna područja i područja obnove (Ecologica, s. 19). Stoga je gotovo nemoguće formirati ekodestinaciju regionalnog tipa, koja bi bila sastavljena isključivo od zaštićenih prirodnih oblasti. Sa stanovišta ekološke održivosti budućih ekodestinacija Vojvodine, najlogičnije je stvaranje sistema mikrodestinacija duž prirodnih koridora Dunava, Tise i Save.

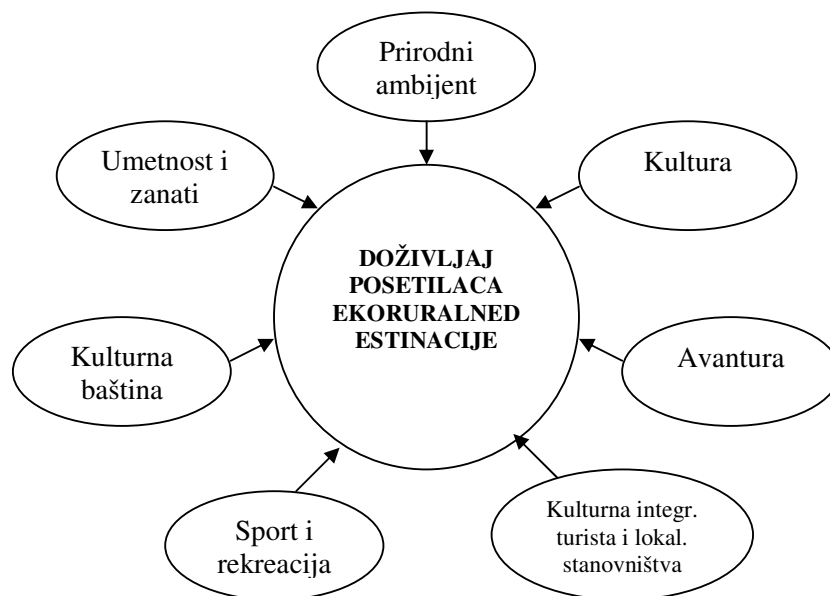
Pošto se u okruženju rezervata i parkova prirode nalaze mala i živopisna sela, sa osobenim lokalnim kulturama, to predstavlja idealnu mogućnost za uključivanje lokalnog stanovništva u sve tokove održivog razvoja turizma na njihovom području, u cilju stvaranja dobri članovima lokalne zajednice.

Vojvodina bi bez odlaganja morala da u ekoturistički proizvod uključi etničko bogatstvo lokalnih zajednica: najveći stepen multikulturalnosti na tlu Evrope, sa živopisnim kulturama različitih naroda, od graditeljstva, folkloru, tradicionalnih običaja, manifestacija, svetkovina, umetničkog stvaralaštva, različitih vrsta i načina proizvodnje u poljoprivredi, korišćenja prirodnih proizvoda, odevanja, starih zanata i izrade raznih rukotvorina.

4. Formiranje turističkog proizvoda

S obzirom na analizirane prostorno-funkcionalne uslove, osnovni model razvoja ekoturističkog proizvoda Vojvodine treba da se zasniva na efikasnom lancu vrednosti koji uključuje sadržaje ekološkog i ruralnog karaktera, ekoruralni proizvod, prikazan na slici 1, a održivi model destinacije ekoturizma treba da bude ekoruralna destinacija. Dakle, treba razvijati koncept programiranog i unapređenog ekoturizma, uključivanjem elemenata i sadržaja tradicionalnog seoskog, etno i aktivnog turizma, u proizvode koji će biti konkurentniji na tržištu.

Slika 1: Model ekoruralnog proizvoda

Danas se sve više definicija ruralnog razvoja u zemljama Centralne i Istočne Evrope (CEE) prilagođava shvatanjima EU, gde je ruralni razvoj širi

pojam od poljoprivrede. To je multisektorski, integrirani pristup i obuhvata socijalne, ekološke, ekonomske, političke, institucionalne i kulturološke aspekte razvoja (Ivanić, 2008, s. 2). Analogno tome, ruralni turizam je zajednički naziv za različite oblike turizma koji se javljaju izvan područja gradova i izvan područja na kojima se razvio masovni turizam. Iako se tradicionalna seoska domaćinstva smatraju paradigmom ruralnog turizma, u ruralnom prostoru nailazimo i na kulturni, gastronomski, lovni, ribolovni, sportsko-rekreativni, zdravstveni, ekoturizam i sl. Tako shvaćeno, ekoturizam bi bio samo jedan tržišni segment u sistemu ruralnog turizma. S druge strane, ruralni turizam se može posmatrati kao oblik ekoturizma koji promovise doživljaj ruralnog načina života, uz poštovanje principa održivog ekoturizma.

Ekoruralne destinacije Vojvodine, koje su kombinacija neizmenjenih prirodnih i modifikovanih ekosistema sa preovlađujućom autohtonom agrarnom proizvodnjom i organskom poljoprivredom, imaju veliki zdravstveni, rekreativni, estetski, kulturni i obrazovni turistički potencijal. Zaštićena prirodna dobra, ruralni ambijent, tradicionalne i kulturne vrednosti i dobar tržišni položaj, predstavljaju elemente za stvaranje konkurentne ekoturističke ponude. Neki od sadržaja ruralnog područja kojima se mogu obogatiti programi poseta zaštićenim oblastima su:

- upoznavanje sa tradicijom i običajima lokalnog stanovništva, naročito na područjima gde su multikulturalnost i multietničnost visoko zastupljene i čine bogatstvo lokalne zajednice koje daje prostor za kreiranje različitih aktivnosti i programa;
- gastronomija, odnosno proizvodnja lokalnih specijaliteta, kao i pripremanje "zdrave hrane" ili organska proizvodnja hrane;
- upoznavanje sa folklorom, naročito igrama i muzičkim stvaralaštvom lokalnih etničkih zajednica i u skladu sa tim, organizacija brojnih kulturnih manifestacija;
- upoznavanje sa starim zanatima, proizvodima i alatima;
- smotre narodne radinosti, koje mogu delovati veoma egzotično u multietničkim sredinama, kao što su proizvodi tkanja, štrikanja, vezenja, narodne nošnje, različite zanatske obrade predmeta i sl.;
- etnografske, privredno-folklorne, zabavne i druge manifestacije.

Veoma je značajno uz programe ekoturizma vezivati proizvode posebnih interesa koji se mogu upražnjavati gotovo tokom cele godine, jer bi se to povoljno odražavalo na ekološke aspekte (vremenska i prostorna distribucija posetilaca) i ekonomsku održivost (bolje korišćenje kapaciteta i produženje sezone).

Bogatstvo, očuvanost i atraktivnost prirodnih i etnografskih resursa, prisustvo tradicionalnih poljoprivrednih domaćinstava, te sve veći interes međunarodnog tržišta za doživljajima ekoturizma, ukazuje na veliki potencijal za razvoj ovog vida turizma u Vojvodini. Razvojni model i konkurentna

strategija razvoja ekoturizma, s obzirom na njegovu nedovoljnu trenutnu strukturisanost i organizaciju, treba da uključi sledeće korake:

- kreiranje i izbor vizije razvoja ovog proizvoda u skladu sa savremenim svetskim trendovima, najboljim svetskim praksama i modelima razvoja i interne regulacije standarda;
- izbor lokacija za planiranje i razvoj nekoliko "ekoloških stanica" sa najvišim standardom ekoturističkog proizvoda (top brendovi);
- oslonac na strategiju niskih troškova, kroz međusektorska partnerstva i formiranje efikasnog lanca vrednosti, polazeći od lokalne zajednice i lokalnih dobavljača;
- izbor visokovrednih područja za sprovođenje projekata poseta zaštićenim oblastima prirode sa doživljajem ruralnog načina života.

Veoma je značajno identifikovati tržišne segmente i proizvode ekoturizma gde bi Vojvodina, odnosno njene destinacije mogle biti uspešne (videti sliku 2). U procesu razvoja proizvoda, bitno je definisati segmente, a onda obezbediti pružanje usluga koje će rezultirati visokim nivoom zadovoljstva posetilaca. Tržišni segmenti mogu biti dostižni kroz marketing strategije, korišćenjem različitih katalizatora i događaja, specijalizovanih turopatora i destinacijske promocije ekoturističkog proizvoda Vojvodine.

Slika 2: Tržišni segmenti ekoturizma Vojvodine

Ekoturistički proizvod Vojvodine treba da predstavlja suštinski zaokruženu celinu primarnih elemenata (prirodni, kulturno-istorijski, etnografski...) i sekundarnih delova turističke ponude namenjenih određenoj kategoriji turista odgovornih prema zaštiti prirode, obrazovnoj interakciji i poštovanju lokalnih kulturnih i drugih autentičnosti. Ekoturistički proizvod mogu oblikovati:

- lokalne turističke organizacije (LTO), koje ga na turističkom tržištu samo promoviraju kao zaokruženu celinu ili mogu obavljati i njegovu prodaju;
- nevladine organizacije (NVO) za svoje članstvo i pristalice negovanja vrednosti koje zagovaraju te organizacije (ekološke, kulturne i dr.);
- receptivne turističke agencije, ili turoperatori preko lokalnog činioca (DMO, DMK, upravljači zaštićenim dobrom i sl.);
- ekoturisti kada sami sebi organizuju prevoz, smeštaj, izabrani oblik rekreacije, zabave, avanture i sl., najčešće putem Interneta.

5. Modeli partnerstava za jačanje konkurentnosti

Kako bi se turistički proizvod smatrao objedinjenim ili integrisanim, mora se ostvariti međuzavisnost i prožimanje (partnerstvo) manje ili više brojnih učesnika, pre svega iz oblasti poslovnog sektora, ali i javnih i civilnih struktura na ekodestinaciji. Ključni partneri u organizaciji ekoturizma u Vojvodini su mikro, mala i srednja preduzeća, kojima vlade i lokalne samouprave treba da pruže finansijsku i drugu razvojnu podršku. Lokalni prirodni i ljudski resursi i proizvodi moraju biti podloga tog razvoja, kako radi stvaranja i očuvanja slike autentičnosti, tako i radi što veće koristi koja treba da ostane u ekoturističkim destinacijama.

S obzirom da se osnovni upravljački model srpskog turizma u celini, u okviru čega i ekoturizma, bazira na jakoj koordinativnoj ulozi države (privatizacija, otvaranje novih velikih investicija, integralno planiranje i sl.),¹ sasvim je izvesno da bi Agencija za turizam imala značajnu ulogu u iniciranju razvojnih programa ekoturizma. Organizacija za upravljanje destinacijom bi imala izvršnu ulogu kojom bi se obezbedila realizacija razvojnih programa kao i upravljanje marketinškim aktivnostima vezanim za turističku destinaciju. Treba konstatovati da kod nas postoji dobra zakonska osnova za formiranje pravih lokalnih destinacijskih menadžment organizacija (DMO), proširenjem delatnosti LTO-a i uspostavljanjem javno-privatnih partnerstava. Zakonom je istaknuta potreba koordinacije javnih, privatnih i NVO stejkholdera u turističkom procesu, čime su međusektorska partnerstva dobila status nezaobilaznih činilaca pozicioniranja i održivog razvoja turističkih destinacija.

¹ Strategija razvoja turizma Republike Srbije, Strategijski master plan, Strategijski marketing plan, Program razvoja turističkih proizvoda, Program razvoja turizma, Program promotivnih aktivnosti. (Zakon o turizmu, "Sl. glasnik RS" br. 36/09, član 5-12).

Specifičnost poslovanja u ekoturizmu uopšte čini postojanje velikog broja malih i srednjih preduzeća, često i vrlo malih porodičnih zadruga. Suštinsko pitanje predstavlja njihovo efikasno organizovanje u konkurentne klustere. Kako bi turistički proizvod bio konkurentan, svi akteri na destinaciji moraju raditi zajedno, identifikujući elemente koji obrazuju destinaciju, počev od rasuđivanja turista koji treba da posete destinaciju, usluga koje im stoje na raspolaganju, do aktivnosti koje mogu upražnjavati. Svaka ekodestinacija ima sličnu grupu stejkholdera koja vodi ili "gura" razvoj turizma, definišući nivo potreba svih stejkholdera. Ovi pokretači razvoja kreću se od turističkih operatera do NVO-a, lokalnih/nacionalnih vlada i lokalnih zajednica. Neuspeh u angažovanju svih ključnih stejkholdera na destinaciji, najčešći je uzrok nesklada i u krajnjem, neuspeha turizma na destinaciji.

Kako bi buduće ekodestinicije Vojvodine bile konkurentne, svi prisutni stejkholderi treba da se organizuju u formu efikasnog konkurentnog klastera. Građenje međusektorskih partnerstava, mreža i klastera, jača destinaciju i omogućuje joj da bude konkurentna na širem planu. U ovoj fazi (ne)razvijenosti destinacija u Vojvodini, celovit model stejkholderskog upravljanja ekoturizmom na destinaciji treba da obuhvati:

- totalnu uključenost stejkholdera,
- obezbeđenje ili podsticanje obrazovanja ili obaveštenosti zajednice,
- jačanje zakonskog i regulativnog okvira,
- podsticajne mere za formiranje i razvoj klastera ekoturizma,
- podsticanje razvoja malih i srednjih preduzeća i preduzetništva,
- širenje kapaciteta destinacijskog menadžmenta pomoću stalnog uključivanja zajednice,
- izvršenje diverzifikacije proizvoda,
- implementaciju programa ekološkog menadžmenta i sertifikacije na nivou destinacije,
- razvoj sistema indikatora i monitoring sistema.

Koncept konkurentnog klastera ekodestinacija Vojvodine je strateški set aktivnosti i usluga koji treba da dovede do organizovanja ekoturističkog lanca snabdevanja. Srce takvih klastera su komparativne prednosti koje predstavljaju zaštićena područja i druge oblasti bogate prirodnim atrakcijama, biološkom raznovrsnošću, kulturnim i etnološkim vrednostima. S obzirom na usitnjenost i disperznost zaštićenih oblasti i mogućnost uključivanja ruralnih i drugih elemenata, turistički klasteri u Vojvodini mogu se osnivati na teritorijalnom principu i na principu bazne aktivnosti - eko, ruralni, kulturni turizam i sl. U postojećim uslovima, ulogu katalizatora, odnosno "klaster lidera" treba da obavljaju turističke organizacije jedinica lokalne samouprave (LTO), kao i regionalne agencije za razvoj, koje su obično angažovane oko malih i srednjih preduzeća. U budućnosti to treba da budu destinacijske menadžment organizacije i kompanije (DMO i DMK).

6. Finansiranje programa ekoturizma

Poslovi i aktivnosti menadžmenta turističkih destinacija Vojvodine i Srbije u celini su širi i složeniji. Poseban problem kod nas predstavlja finansiranje klastera zbog nerazvijene infrastrukture, tehničke zaostalosti i niskog nivoa ljudskih resursa. U ovoj fazi, od izuzetnog značaja je uloga javnog sektora na promociji investicija u turističke klastere i privlačenju stranog kapitala iz programa razvojnih finansijskih institucija. Osnivanje nacionalne Agencije za turizam smatramo veoma opravdanim. Agencija bi radila na pripremi i implementaciji razvojnih projekata i bila inicijator i nosilac okupljanja potencijalnih investitora oko najboljih turističkih programa. Sledeći korak trebalo bi da bude uspostavljanje saradnje sa Agencijom za životnu sredinu, te dobijanje mandata za planiranje i akviziciju investicija za razvoj projekata. U njenom odsustvu, ove poslove treba da obavlja Agenciji za životnu sredinu.

Osnovu ekonomske održivosti ekoturizma čine efikasni mehanizmi stvaranja prihoda za zaštitu, pokriće troškova i stvaranje dobiti za sve subjekte koji učestvuju u programu ekoturizma, kao i za lokalnu zajednicu². Predlažemo primenu sledećih načina obezbeđivanja prihoda u zaštićenim prirodnim oblastima, odnosno ekodestinacijama Vojvodine: naknade za posete zaštićenom dobru - ulaznice, takse za korišćenje pogodnosti (parking, kamping, iznajmljivanje čamaca, bicikla i sl.), naknade za korišćenje sportsko-rekreativnih objekata i rekvizita, dozvole i odobrenja, autorska prava, licence, prihodi od prodaje suvenira i druge robe, usluge lokalnih vodiča, razne takse (sobe za smeštaj, prevozna sredstva i sl.), koncesije, zakupnine za nepokretnosti i opremu, stimulisanje donacija kroz poreska oslobođanja i dr.

Pored toga, prvorazredni značaj za uspešan razvoj ekoturizma u Vojvodini, kao i uopšte, predstavlja obim i način investiranja. Prihvatljiv model obezbeđenja dodatnih investicija u ekoturizam, pored finansiranja programa zaštite i očuvanja biološke raznovrsnosti, preko Sekretarijata za zaštitu životne sredine i održivi razvoj i međunarodnih razvojnih agencija, predstavlja njegovo povezivanje sa programima razvoja poljoprivrede i sela, odnosno eko-ruralnog razvoja. Međunarodne agencije, uključujući Evropsku Uniju i Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), takođe mogu pomoći u razvoju seoskog turizma kroz različite programe podrške, finansijske i tehničke, koje ove agencije nude vladama i regionalnim organima vlasti. Treba istaći i mogućnosti

² Lokalno stanovništvo na određen način nadzire prirodne resurse, ali i ostvaruje od njih ekonomske dobiti. Može se reći da pomoć lokalnoj zajednici predstavlja svojevrstu kompenzaciju za uskraćene koristi od prirodnog resursa njegovim stavljanjem pod određeni režim zaštite (ispaša, obrada zemlje, ogrev, građevinski materijal, sirovine - trska, košaračka vrba, sakupljanje plodova, lov, ribolov i sl.).

koje u novije vreme pruža konkurisanje atraktivnim programima za bespovratna sredstva međunarodnih razvojnih i donatorskih agencija, nevladinih organizacija i sl., kroz programe donacija za zaštitu bioraznovrsnosti i menadžment zaštićenih oblasti, razvoj lokalnih zadruga, malih preduzeća i sl.

Lokalne samouprave i neprofitne organizacije mogu konkurisati za sredstva za finansiranje svojih ekoturističkih projekata kod inostranih i domaćih fondova. Od inostranim fondovima, najatraktivniji su Programi prekogranične saradnje koji se finansiraju iz Instrumenta predpristupne pomoći - IPA. Subjektima iz Vojvodine stoje na raspolaganju tri Programa prekogranične saradnje: sa Mađarskom, Rumunijom i Hrvatskom, kao i jedan Program transnacionalne saradnje Jugoistočne Evrope. Projekti finansiranja od strane EU moraju biti sufinansirani iz domaćih izvora. Ovakav pristup "odozdo na gore" (bottom up) zahteva i izgradnju novih odnosa između lokalnih i viših organa vlasti, a pre svega predpostavlja da razvoj mora biti iniciran ciljevima, karakteristikama i iskustvima lokalne zajednice Domaće fondove čine: Nacionalni investicioni fond, Fond za kapitalna ulaganja AP Vojvodine, Fond za razvoj AP Vojvodine, Garancijski fond AP Vojvodine, Fond za razvoj poljoprivrede AP Vojvodine i Fond za razvoj neprofitnog sektora AP Vojvodine.

7. Upravljanje projektima ekoturizma

Kada su u pitanju zaštićene oblasti prirode ili kulturna baština, nema jedinstvenog pristupa upravljanju njihovim razvojem i održavanjem. U dosadašnjem periodu to su bile gotovo isključivo javne organizacije, ali se poslednjih godina praksa i ovde menja.³ U brojnim primerima iz prakse, uspešne destinacije ovog tipa zahvalnost svom razvoju duguju činjenici da su za svaku od njih uspostavljeni institucionalni oblici upravljanja.⁴ Osnovne zadatke predstavlja utvrđivanje mape stejkholdera. Institucija bi, dakle, planirala i organizovala sisteme ekoturističkih iskustava, kreiranje marketinga i uspostavljanje međusektorskih partnerstava.

Svetska praksa pokazuje da se poslovna imovina na zaštićenim prirodnim i kulturnim dobrima uglavnom daje pod koncesiju, ili se njeno korišćenje odvija modelima zajedničkih poduhvata (joint ventures) između lokalnih zajednica i privatnih investitora. Javna preduzeća i drugi upravljači,

³ Honey (2008, s. 24) navodi da je Kina počela privatizovati i prirodnu baštinu, a da su već privatizovani mnogi kineski spomenici, parkovi, svetišta, scenski i kulturni prostori.

⁴ Specijalnim rezervatom prirode "Zasavica", na primer, upravlja "Goransko ekološki pokret", nevladina organizacija iz Sremske Mitrovice. ("Sl. glasnik RS" br. 19/97).

osim poslova zaštite i upravljanja posetama javnim zaštićenim dobrima, često obavljaju manje usluge (vodiči, lokalni prevoz, izložbe, informativni punktovi, eventualno i malo ugostiteljstvo i sl.). Ovakav model predlažemo i za zaštićena dobra Vojvodine zbog jasne podele nadležnost, izbegavanja mogućeg sukoba interesa i jačanja kapaciteta: razvijanje kapaciteta zaštite, upravljanja i kontrole od strane javnog sektora; jačanja poslovne vitalnosti i finansijske sposobnosti privatnog sektora za stvaranje ekonomskih koristi; stručna pomoć i nepristrasna pozicija nevladinih organizacija.

Multisektorski karakter ekoturizma i njegova specifična priroda, čine upravljanje ovom vrstom turizma veoma složenim. To, pre svega, nameće potrebu angažovanja svih interesnih grupa iz domena javnog, poslovnog i civilnog sektora i uspostavljanje međusektorskih partnerstava u cilju pronalazjenja optimalnog modela upravljanja održivim razvojem i jačanjem konkurentnosti ekodestinacija.

Složenost fenomena turizam i brojnost aktera uključenih u njegov razvoj, posebno na ekodestinaciji, podstakla je odgovorne institucije na globalnom nivou i brojne istraživače da rade na razvijanju modela upravljanja u skladu sa principima održivog razvoja. Postoji opšta saglasnost, a to su potvrdile i Ujedinjene nacije, da bez učešća lokalne zajednice nema održivog razvoja ekoturizma (Agenda 21, glava 28). Na destinaciji, kao osnovnoj celini u razvoju i realizaciji turističkog proizvoda, istražuju se optimalni modeli planiranja, posebno sa aspekta organizacije ovog procesa i određivanja leaderske organizacije. Smatramo opravdanim zalaganje Svetske turističke organizacije da to bude Destinacijska menadžment organizacija (DMO) koja ima zadatak da koordinira i brine o zajedničkom delovanju svih subjekata koji su odgovorni za kvalitet turističkog proizvoda destinacije.

8. Zaključak

Turistička organizacija Srbije i Vojvodine, kao i lokalne turističke organizacije treba da imaju ključnu ulogu u pokretanju i afirmaciji ekoturističkih proizvoda i modela razvoja ekoturizma, kao i početnu edukaciju lokalnog stanovništva. Inicijalni nosilac turističkog menadžmenta u Vojvodini danas su turističke organizacije jedinica lokalne samouprave - LTO.

Razvoj ekoturizma zadire u mnoge oblasti i zavisi od odluka različitih sektore državne uprave. Neophodno je, pre svega, postići saglasnost unutar javnog sektora. Potrebno je u što kraćem roku formirati Agenciju za turizam i osnovati nacionalno telo - udruženje za ekoturizam. Na nivou Vojvodine potrebno je formirati Savetodavni odbor za ekoturizam. Uz Turističku organizaciju Srbije na svim nivoima (TOS, TOV i LTO) i Agenciju za zaštitu

životne sredine, stvorile bi se institucionalne pretpostavke za intenzivniji razvoj ekoturizma u Srbiji.

Na nivou Srbije i Vojvodine potrebno je stalno praćenje "primera dobre prakse" evropskih i svetskih destinacija, dokumenata EU i UN o ekoturizmu, uključivanje u rad međunarodnih foruma koji se bave problematikom ekoturizma i međusektorskog pristupa upravljanju njegovim razvojem, što treba da rezultira razvoju domaćih ekoturističkih proizvoda i da doprinese boljem pozicioniranju Vojvodine kao ekoturističke destinacije.

Literatura:

1. Drumm, A., Moore, A., *Introduction to Ecotourism Planning, Volume I: Publication for Capacity Building, The Nature Conservancy, 2005, Worldwide office, Arlington, USA.*
2. Epler- Wood, M., *Global Solutions: An Ecotourism Society, 1991, In: Whelan, T. ed.: Nature Tourism. Managing for the Environment; Island Press, Washington, D.C. USA, pp. 200-206.*
3. Epler -Wood, M., *Ecotourism: Principles, Practices & Policies for Sustainability, 2002, UNEP, TIES.*
4. Honey, M., *Ecotourism and Sustainable Development: Who Owns Paradise, (second ed.), 2008, D.C, Island press, Washington.*
5. Ivanić, V., *Ruralno - rezidual urbanog?!, CESS magazin br 7, maj 2008, ss. 2-3, Centar za strateška ekonomska istraživanja „Vojvodina-CESS”, Novi Sad.*
6. Keller, P., *Destination marketing: Strategic areas of inquiry, 2000, In: Manente, M. & Cerato, M. (Eds.), From destination to destination marketing and management: Designing and repositioning tourism products (pp. 29-44). Venezia: Libreria Editrice Cafoscarina.*
7. Weaver, D., *Sustainable Tourism: Theory and Practice, 2006, Butterworth - Heinemann, London.*
8. *Agenda 21 (Program aktivnosti UN za 21. vek), "Local Authorities" , Section III, Chapter 28, UN samit, Rio de Žaneiro, 1992 <http://habitat.igc.org/agenda21/index.htm> (12.12.2008.)*
9. *"Evropske ekološke mreže", Ecologica br 16, juni 2008, ss. 19-22, Zagreb.*
10. *Zakon o turizmu, "Službeni glasnik RS" br. 36/09.*